

OM OLIKA KUNSKAPSFORMER.
REFERAT AV EN ARTIKEL AV INGEMAR PÖRN.
GUSTAF NELHANS, 1998-01-07

Ingemar Pörn ställer ett citat av Eino Kaila, den store finske filosofen mot väggen:

“[F]rågar man, vad människan i sin strävan efter kunskap söker, så kan man svara med ett enda ord: *invarianser*. Vad förstår vi således med detta ord, vilket vi tillmätta en sådan betydelse? Till detta kunde man även kort svara: med *invarianser* förstås *regelmässigheter, lagbundenheter*.”

Kaila avhandlar i detta fall faktakunskap - kunskap att något är fallet, sk teoretisk kunskap. Denna kunskap skall förstås så att den vetenskapligt organiserad, uppnådd med vetenskapliga metoder och vidare att den som samlat kunskapen och formaliserat den till vetenskap är en objektiv person, en intresselös åskådare, vars enda mål är att uppnå sanning. Det är denna person som nämns i fotnot 1 på sidan två i denna text. Man kan också säga att han inte kan tillskrivas något ansvar för de sätt varpå hans kunskap används, fortsätter Pörn (s 24).

Det är denna teoretiska kunskap och vördnaden inför den, säger Pörn, som är grunden till vårt informationssamhälle. Vördnaden står i det att vi säger att datateknologin gett oss verktyg att bygga detta samhälle eller den fascination för bioteknologin och de möjligheter denna utlovar. “I äktenskapen mellan vetenskap och teknologi måste väl, säger många, källan finnas till visdom för vår tid.” skriver Pörn (s 25).

Filosofens roll, i detta samhälle är, menar Pörn, “att med encyklopedisk överblick sammanställa vetenskapliga resultat till omfattande helheter eller “bilder”: av resultat i naturvetenskaperna lägger filosofen ihop en världsbild; av resultat i samhällsvetenskaperna formar han en samhällsbild; av resultat i kulturvetenskaperna gör han en kulturbild.” Pörn är dock inte övertygad av att detta är en framkomlig väg. Eftersom varje vetenskap är starkt selektiv, den har sina egna objekt och sitt eget teoretiska perspektiv på dem, kan man inte så lätt slå ihop skilda vetenskaper till en helhetsbild. Pörn anser istället att filosofens roll i relation till vetenskaperna istället är “att kritiskt granska deras förutsättningar och utgångspunkter samt deras anspråk på giltighet och objektivitet.”. Filosofen skall dock inte begränsa sig till frågor inom vetenskaperna. Varje vetenskap, liksom de teknologier den samarbetar med, är en kulturyttring och skall av filosofen granskas som *en*, men endast *en* av de krafter som sätter samman en kultur. Andra viktiga krafter är konst och religion, säger Pörn (s 27).

Pörn menar att man i betoningen av teoretisk kunskap glömmer bort att det faktiskt finns andra former av kunskap. Det finns *praktisk kunskap*, varvid teknologen menar förmågan att tillämpa teoretisk kunskap. Pörn kallar detta *åtgärds kunskap*, “alltså den kunskap man har när man vet *hur* man skall begå, i en mångfald av varierande omständigheter, för att nå ett *givet mål*.”. Detta räcker dock inte, säger Pörn, och ger ett exempel: för att lära sig att cykla, krävs inte att man behärskar lagarna om kroppars fria fall mot marken, eller att lösa komplicerade differentialekvationer för system med pojke och cykel i jämvikt - ett vetande som man enligt den föreslagna idén måste tillämpa. Att cykla är i stället en verksamhet som finns i vår kultur och färdigheten uppnås genom trial and error och genom att imitera andra som redan har förmågan att cykla.

Åtgärds kunskapen är emellertid bara en form av praktisk kunskap. Pörn nämner också sk *omdömes kunskap*, en kunskap som är central i beslutsprocesser. Det är ju inte så att allt vi önskar är önskvärt eller omvänt att allt som är önskvärt de facto är mål för vår strävan. “Uppgiften för omdömes kunskapen är att ur mångfalden av potentiella mål ta fram det som är eftersträvansvärt.” (s

29). Om vi stannar upp ett slag och reflekterar över vad vi kommit fram till, kan vi sammanfatta det så här: "Vår tekniska kunskap tillhandahåller ofta medel som är *effektiva* med avseende på ett givet mål. Men det krävs gott omdöme för att finna de åtgärder som är *lämpliga* i de omständigheter som råder...". "Effektivitet och lämplighet kommer ibland i konflikt med varandra."

Till dessa fall av teoretisk och praktisk kunskap kan följande former, enligt Pörn, tillföras: *Förståelse*, det slags kunskap man har när man vet vad något *betyder*. I förståelsekunskapen ingår kännedom om begrepp och semantisk mening, t ex att man vet vad dysfagi är eller förstår betydelsen av ordet 'översinnlig'. Sådan förståelsekunskap är grundläggande i den mänskliga kunskapen. Alla andra former av kunskap förutsätter nämligen sådan förståelse, säger Pörn (s 30). Till förståelsekunskapen kan man också tillföra kunskap om *innebörder*, att inte bara veta betydelsen av ordet dysfagi utan också veta vad det innebär att ha dysfagi. Att veta vad en dikt betyder eller att ha kännedom om det symboliska innehållet av en bild eller konstnärlig form är att ha jämförbar förståelsekunskap.

Pörn anser sig nu vara redo att gå i polemik med Kaila och gör detta genom att skriva om dennes citat:

"[F]rågar man vad människan i sin strävan efter kunskap söker, så kan man svara med ett enda ord: handlingsvägledning. Vad förstår vi således med detta ord, vilket vi tillmäta en sådan betydelse? Till detta kan man även kort svara: med handlingsvägledning förstås gott omdöme och insikt - insikt i form av faktakunskap och förståelse som en omdömesgill person använder att fastställa eftersträvansvärda mål och som han lägger till grund för valet av medel som är lämpliga för förverkligande av målen."

Pörn avslöjar nu att detta inte är en heltäckande bild av vad människan söker i sin kunskapssträvan. Det är i varje fall inte en heltäckande bild av hennes visdom och Pörn visar detta genom följande exempel: En person A blir varse om att en annan, B håller på att drunkna. A:s *omdöme* säger att det är eftersträvansvärt för A att försöka rädda B. Vi kan anta att omdömet är riktigt. Vi kan vidare anta att A har *åtgärds-kunskap* - han vet *hur* man skall bete sig i situationer av detta slag. A inleder sitt räddningsförsök men fullföljer det inte, han ger upp försöket därför att han är rädd, han fruktar för sitt eget liv. A saknar sålunda det *emotionella* förhållningssätt som kännetecknar den modige. Han är fege. Om vi liksom Pörn förutsätter att "god karaktär är en form av kunskap uppfattad som förmåga", så har A en lucka i sin karaktär, en brist i hans kunnande.

Pörn anser att den modige går en medelväg mellan feighet och dumdristighet: den fege har för mycket fruktan, han är rädd inte bara i fruktansvärda situationer, utan även i många andra; den övermodige är inte rädd ens i fruktansvärda situationer. Den modige går en medelväg mellan dessa ytterligheter, han hyser fruktan i fruktansvärda situationer, men inte i andra. Därmed har han en handlingsresurs som såväl den fege som den övermodige saknar, en handlingsresurs i form av ett slags *självkontroll*. Man kan, fortsätter Pörn, gå en medelväg i handhavandet av andra emotioner som styr människans liv - hopp, tillförsikt, oro, omsorg, egenkärlek, nästankärlek, ånger, stolthet, osv och "därmed vinna de drag som sammanställer den goda karaktärens självkontroll.

Pörn sammanfattar sin text: "[O]m man i likhet med vår egen tid ensidigt betonar fakta- och åtgärds-kunskapen löper man risken att lika ensidigt ta fasta på de intellektuella dygderna i konstitutionen av människans karaktär. I förgrunden träder då sådana dygder som respekt för sakskaal, sanningskärlek - eller kanske snarare sannolikhetskärlek - respekt för härledningsförmåga och logisk konsekvens. Andra dygder försummas eller får en mindre framträdande plats: rättrådighet, ödmjukhet, hänsynsfullhet, besinning, kärleken till nästan som är lika stor som egenkärleken, bland andra.

Refererad Litteratur:

Pörn, I. (1990): *Filosofi - visdom för vår tid?* I Venkula, J. ed.: *Ajatuksen Voima*, Jyväskylän.
Kaila, E. (1939): *Den mänskliga kunskapen*, Söderströms, Helsingfors